

شیعیان جهان اسلام و رهبری انقلاب اسلامی ایران

دکتر بهزاد قاسمی^۱
نرگس سادات اصفا^۲

چکیده

انقلاب اسلامی باعث شد مذهب شیعه مورد توجه قرار گرفته و به جهانیان معرفی شود؛ جوامع شیعی در جهان اسلام به خصوص در خاورمیانه در اثر انقلاب اسلامی احساس خودباوری کرده، در جهت رشد و ارتقای سیاسی گام بردارند. هدف اصلی این مقاله تحلیل جایگاه و موقعیت رهبری ایران در میان شیعیان جهان اسلام بر اساس رویکرد سیستمی خصوصاً بهره‌مندی از نظریات دیوید ایستون می‌باشد. سؤال اصلی این است که بر اساس رویکرد سیستمی چه عواملی در حفظ و ثبات جایگاه رهبری ایران در شیعیان خاورمیانه مؤثر است؟ به نظر می‌رسد پاسخ مناسب به تقاضاهای محیط خارجی منطقه‌ای یعنی محیط جغرافیایی شیعه‌نشین و همین‌طور دیگر مسلمانان و مقابله با فشارهای ناشی از محیط خارجی بین‌المللی یعنی غرب و امریکا و محیط

۱. عضو هیئت علمی دانشگاه جامع امام حسین (ع)

۲. کارشناس ارشد روابط بین‌الملل

خارجی منطقه‌ای یعنی برخی کشورهای عربی در راستای مقابله با جایگاه محوری ایران در محیط جغرافیایی شیعه، خصوصاً از طریق جامعه‌پذیری سیاسی در محیط داخلی جامعه ایران جهت هماهنگ نمودن مردم خصوصاً نسل جوان با آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب می‌تواند به این مهم تحقق بخشد و باعث ثبات و تعادل نظام سیاسی ایران در ژئوپلیتیک شیعه گردد؛ ثبات و تعادلی که در گرو نقش مؤثر و رهبری در ژئوپلیتیک شیعه تعریف می‌گردد.

کلیدواژه‌ها: مقاومت اسلامی، ژئوپلیتیک شیعه، صدور انقلاب، جنبش‌های اسلامی، مطالعات منطقه‌ای.

۱. مقدمه

نظریات متفاوتی در مورد نقش و جایگاه شیعیان در خاورمیانه وجود دارد. گراهام فولر معتقد است که شیعیان منطقه خاورمیانه، مسلمانان فراموش شده‌ای هستند که هیچ‌گاه در تاریخ سیاسی خود، نقش مؤثری ایفا نکرده‌اند. آنان نتوانسته‌اند بنیان‌های مبارزه درون‌ساختاری را در نظام‌های سیاسی خود ایجاد کنند. به همین دلیل، می‌توانند با نیروهای فراملی پیوند سیاسی و سازمانی برقرار کنند. فولر تأکید می‌کند که اگر آمریکا پیوند مؤثرتری با شیعیان ایجاد کند، در آن شرایط، گرایش آنان به همکاری امنیتی با ایران کاهش خواهد یافت.^۱

مناطق شیعی جهان از گذشته‌های دور تاکنون، همیشه کانون بحران و آستان چالش‌ها و فرصت‌های مختلف بوده است. این وضعیت در یک قرن اخیر به دلیل نمایان‌تر شدن اعتقادات مذهبی شیعیان حالتی ویژه به خود گرفته است؛ به طوری که بررسی ژئوپولیتیک مناطقی که شیعیان در آن حضور دارند، بدون در نظر گرفتن مؤلفه تشیع، نتیجه محاسبات را با اشتباه همراه خواهد کرد.

هر چند شیعیان در اغلب کشورهای اسلامی در شرایط نامناسبی هستند، اما در دهه‌های اخیر تحقق انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نقشی تعیین‌کننده در بازبانی هویت شیعی در مقیاس جهانی و میان کل مسلمانان ایفا کرده است.^۲ به همین دلیل می‌توان ایران را کانون و مرکز ژئوپولیتیک تشیع دانست.

ایران به عنوان کشوری که از نقش محوری در محیط جغرافیایی شیعه برخوردار است

۱. گراهام فولر، *قبله عالم؛ ژئوپولیتیک ایران*، ترجمه عباس مخبر، تهران، مرکز، ۱۳۷۷، ص ۲۳.

۲. همان، ص ۳۱۱.

نیازمند حفظ جایگاه و موقعیت خود در این خصوص می‌باشد. لذا هدف اصلی این مقاله تحلیل جایگاه و موقعیت رهبری ایران در میان شیعیان است که در این خصوص می‌توان از رویکرد سیستمی خصوصاً آرای دیوید ایستون، سود جست. بر این اساس سؤال اصلی این است که بر اساس رویکرد سیستمی چه عواملی در حفظ و ثبات جایگاه رهبری ایران در میان شیعیان جهان اسلام مؤثر است؟ به نظر می‌رسد پاسخ مناسب به تقاضاهای محیط خارجی منطقه‌ای یعنی محیط جغرافیایی شیعه‌نشین و همین‌طور دیگر مسلمانان و مقابله با فشارهای ناشی از محیط خارجی بین‌المللی یعنی غرب و آمریکا و محیط خارجی منطقه‌ای یعنی برخی کشورهای عربی در راستای مقابله با جایگاه محوری ایران در بین شیعیان، خصوصاً از طریق جامعه‌پذیری سیاسی در محیط داخلی جامعه ایران جهت هماهنگ نمودن مردم خصوصاً نسل جوان با آرمان‌ها و ارزش‌های انقلاب می‌تواند به این مهم تحقق بخشد و باعث ثبات و تعادل نظام سیاسی ایران در عالم تشیع گردد؛ ثبات و تعادلی که در گرو نقش مؤثر و رهبری ایران انقلاب اسلامی در بین شیعیان جهان اسلام به خصوص خاورمیانه می‌باشد. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در سراسر جهان اسلام، جنبش‌های اسلامی جهان اسلام و شیعیان مختلف جلوه‌گر شد. پیروزی انقلاب اسلامی ایران به احیای عظمت و قدرت شیعیان جهان اسلام انجامید.

۲. رویکرد سیستمی و نظریه دیوید ایستون به مثابه چهارچوب تئوریک

مفهوم سیستم رابطه میان واحدها را به ذهن متبادر می‌سازد. واحدهای یک سیستم از یک دست‌اند یعنی دارای ویژگی‌های مشترکی هستند که رابطه خاصی را ممکن می‌سازند. هر سیستم در پی آن است که به تعادل دست یابد. آن را حفظ کند و پس از به هم خوردن تعادلش به آن باز گردد. هر سیستم مرزهایی دارد که آن را از محیطش متمایز می‌سازد. هر سیستم درون دادها و برون دادهایی دارد. برون داد یک سیستم ممکن است بار دیگر به عنوان درون داد یا به اصطلاح باز خورد به آن سیستم وارد شود. سیستم‌ها الگوهای فرضی از کنش متقابل‌اند. همراه با بالا رفتن سطح وابستگی متقابل و افزایش میزان کنش متقابل، بر میزان پیچیدگی سیستم نیز افزوده خواهد شد. دانشمندان متعددی در رشته علوم سیاسی نظریه سیستم‌ها را توسعه بخشیده‌اند. نگاه این محققان متوجه «سیستم سیاسی» است.^۱

۱. جیمز دوئرتی و رابرت فالتزگراف، نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل، ترجمه وحید بزرگی و علیرضا طیب، تهران، قومس، ۱۳۸۴، ص ۲۳۷-۲۲۴.

می‌توان از سه‌گرایش در نظریه سیستم‌ها نام برد. گرایش اول از علوم طبیعی و فیزیکی سرچشمه گرفته و در علم سیاست در آثار دیوید ایستون به اوج خود می‌رسد. گرایش دوم که به کارکردگرایی ساختاری معروف است از دو سنت عملی مایه می‌گیرد. سنت اول آثار دو انسان‌شناس به نام مالینوفسکی و راد کلیف براون و یک جامعه‌شناس به نام پارسونز و سنت دوم آثار دو دانشمند علم سیاست به نام آرتور بنتلی و دیوید ترومن را در بر می‌گیرد. این دو سنت در آثار مهم گابریل آلموند با هم تلفیق می‌شوند. گرایش سوم برداشت‌های انتقادی و مارکسیستی از نظریه سیستم‌ها را در بر می‌گیرد.^۱

تعریف ایستون از سیستم سیاسی عبارت است از «نظامی از کنش و واکنش که در هر جامعه‌ای که به وسیله آن توزیع‌های الزام‌آور یا مقتدرانه ایجاد و اجرا می‌شود». از نظر وی سیستم سیاسی خرده‌نظام اجتماعی است. ایستون کار سیستم‌های سیاسی را بر حسب درون‌داد و برون‌داد توضیح داده است. درون‌دادها، خواسته‌ها و حمایت‌هایی است که نظام از جامعه دریافت می‌کند. برون‌دادها تصمیمات و اقدامات مقامات حکومتی‌اند.^۲ تقاضاها یا از محیط برمی‌خیزند و یا از درون سیستم. تقاضاها به مثابه مسائلی هستند که اعضای سیستم سیاسی برای آنها اهمیت قائل شده و از طریق مجاری شناخته‌شده در سیستم می‌کوشند تا به آنها رسیدگی کنند. حمایت‌ها عبارت‌اند از کنش‌ها یا جهت‌گیری‌هایی که نقش برانگیزنده و بازدارنده را برای سیستم سیاسی بازی کنند. برون‌دادها به صورت تصمیمات و کنش‌های سیاست‌گذارانه از سیستم سیاسی خارج می‌شوند. این برون‌دادها وارد محیط شده و دو پیامد می‌توانند داشته باشند. اگر این برون‌دادها تقاضاهای برخی از اعضای سیستم را برآورده سازند این اعضا به حمایت از سیستم می‌پردازند. ولی برون‌دادها می‌توانند پیامد منفی هم داشته باشند که در این صورت سیستم با تقاضاهای جدیدی روبه‌رو می‌شود. ایستون استدلال می‌کند که زندگی سیاسی یک سیستم باز است و از محیط خود تأثیر می‌پذیرد. مرزها سیستم‌های سیاسی را از سیستم‌های دیگر جدا می‌کند. وی توانست رابطه سیستم سیاسی را با محیط بررسی کند (نمودار مدل جریانی ایستون برای یک سیستم سیاسی). محیط به محیط درون اجتماعی و محیط برون اجتماعی تقسیم می‌شود.^۳

از نظر ایستون محیط درون اجتماعی بخشی از محیط اجتماعی و فیزیکی است که

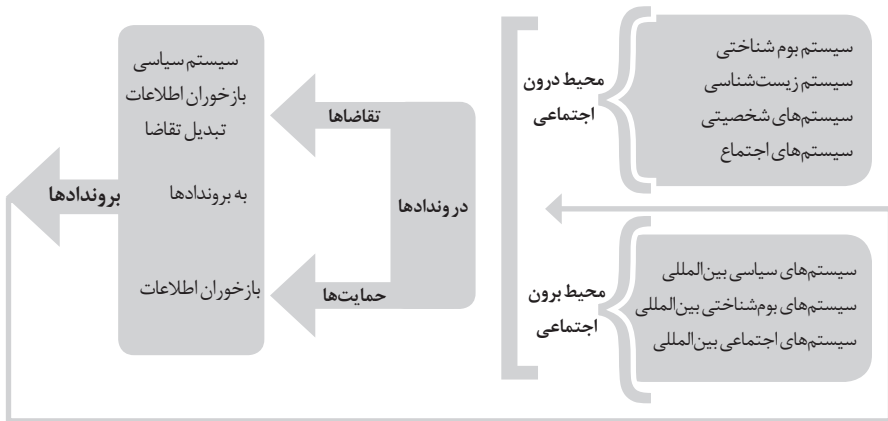
۱. رونالد چیلکوت، نظریه‌های سیاست مقایسه‌ای، ترجمه وحید بزرگی و علیرضا طیب، تهران، رسا، ۱۳۷۸، ص ۲۳۳-۲۳۲.

۲. عبدالرحمن عالم، بنیادهای علم سیاست، تهران، نی، ۱۳۸۳، ص ۱۵۱-۱۵۰.

۳. رونالد چیلکوت، همان، ص ۲۳۸-۲۳۷.

در خارج از مرزهای نظام سیاسی ولی در همان جامعه قرار دارد که شامل سیستم‌های بوم‌شناختی (فیزیکی و غیر انسانی)، زیست‌شناختی (ژنتیک انسان‌ها)، شخصیتی (روان‌شناختی) و اجتماعی (فرهنگی، ساختار اجتماعی، اقتصادی، جمعیتی) می‌باشد. اما محیط برون اجتماعی همان محیط بین‌المللی است که از سیستم‌های بوم‌شناختی، اجتماعی و سیاسی (مانند کشورها، سازمان‌ها) تشکیل می‌شود.^۱

مدل جریانی ایستون برای یک سیستم سیاسی^۲

۳. مفهوم شیعه و تشیع

شیعه در لغت به معنای پیرو است و به کسانی گفته می‌شود که جانشینی پیامبر اسلام را حق اختصاصی خانواده رسالت می‌دانند و در معارف اسلام پیرو مکتب اهل بیت هستند.^۳ در یک تعریف کلی نام عمومی فرقه‌هایی است که فائل به امامت و خلافت بلافصل امام علی بعد از پیامبر (ص) بوده و اعتقاد دارند که امامت از اولاد ایشان خارج نمی‌شود. بر این اساس اسم شیعه به دوستان اران علی (ع) و اهل بیت (ع) گفته می‌شود؛ به نحوی که در طول تاریخ به اسم خاص آنها مبدل شده است. هسته اولیه تشیع در شهر مدینه شکل گرفت و دست کم تا چندین سال در این شهر باقی ماند. به دنبال فتوحات مسلمانان در شرق و غرب و مهاجرت و سکونت برخی

1. David Easton, (1965), A Framework for Political Analysis, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall, p71, 73, 110.

2. Ibid.

۳. علامه سید محمدحسین طباطبایی، شیعه در اسلام، قم، دارالتبلیغ اسلامی، ۱۳۶۰، ص ۴.

در دهه‌های اخیر تحقق انقلاب اسلامی ایران و شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی نقشی تعیین‌کننده در بازیابی هویت شیعی در مقیاسی جهانی و میان‌کل مسلمانان ایفا کرده است. به همین دلیل می‌توان ایران را کانون و مرکز ژئوپولیتیک تشیع دانست

اصحاب نام‌آشنای امام علی (ع) در نواحی تازه فتح‌شده، زمینه برای راهیابی تشیع به این مناطق فراهم شد. تا پایان قرن نخست هجری، شیعیان چندان از مرزهای عراق فراتر نرفتند بلکه تنها در حجاز و چند شهر محدود عراق محصور ماندند. علت آن حضور دایم امامان معصوم در حجاز، اقلیت نسبی جمعیت شیعه مذهب، از بین رفتن بسیاری از شیعیان در حوادث و تحولات گوناگون (قیام‌ها، سرکوب‌ها و ترورها) و اختناق حاکم از جانب حکومت اموی بود که خود موجب محدودیت فعالیت شیعیان می‌شد. در سده دوم هجری، برخی تحولات

سیاسی و اجتماعی، تغییراتی در این وضعیت ایجاد کرد. استبداد و ستم امویان در کنار حضور عناصر ایرانی ناراضی از اوضاع اجتماعی موجود، ایرانیان را به قیام‌کنندگان علوی و شیعی - که علیه حاکمیت بنی‌امیه دست به قیام می‌زدند - متمایل کرد.^۱ عامل دیگری که در همین زمان به این جهت‌گیری‌های مذهبی و سیاسی دامن زد، نهضت بنی‌عباس بود. قیام موفقیت‌آمیز عباسیان در دهه‌های نخست این قرن، گرچه حرکتی شیعی نبود، اما از دو جنبه به توسعه تشیع کمک کرد: نخست آنکه جنبش عباسیان برخی شعارهای شیعیان - مثل دعوت به آل محمد - را در نواحی گوناگون پراکند؛ دیگر آنکه دستیابی بنی‌عباس به اریکه قدرت زمینه‌ساز قیام‌های دیگری از جانب علویان و شیعیان شد. این امور کمک کردند که تشیع از اختناق به وجود آمده در دوران امویان خارج شود و بیش از پیش رواج یابد.^۲ علاوه بر این، آنچه بیش از همه در این عصر به انتشار تشیع یاری رساند، مهاجرت شیعیان به نواحی گوناگون بلاد اسلامی بود. تا آغاز غیبت امام دوازدهم، شیعیان در نواحی گوناگون جهان اسلام پراکنده شدند و تشیع به مناطق دور و نزدیک سرزمین‌های پهناور اسلامی راه یافت.

۴. وضعیت شیعیان خاورمیانه

شیعیان حدود ۱۵ درصد جمعیت مسلمانان را تشکیل می‌دهند. البته با توجه به اینکه سال‌هاست سرشماری دقیقی از شیعیان کشورهای عربستان، لبنان، عراق و بحرین

۱. حسن حسین‌زاده‌شانه‌چی، «تشیع در عصر غیبت صغری تا دوام و تحول»، *تاریخ اسلام*، دوره دوم، ش ۲، تابستان ۱۳۸۰، ص ۴۰.
۲. همان، ص ۴۱.

صورت نگرفته است مشکل بتوان آمار دقیقی از آنها به دست داد. آخرین آمار که از سوی پایگاه الکترونیکی «ویکی پدیا» انتشار یافته، حکایت از روند رو به رشد تعداد شیعیان در سراسر جهان دارد. این روند به ویژه از سال ۲۰۰۵ میلادی و بعد از جنگ ۳۳ روزه حزب الله لبنان با رژیم اشغال گر قدس، سرعت بیشتری یافت. به گزارش البرز این در حالیست که گسترش تعالیم این مذهب در جهان باعث شده در بسیاری از کشورهای غربی نیز تشیع گسترش یابد. به رغم تبلیغات گسترده دشمنان مذهب تشیع به ویژه وهابیت علیه این مذهب و نیز مشکلات و ضعف هایی که در برنامه های تبلیغی شیعیان وجود داشته، آمار شیعیان روز به روز در جهان رو به افزایش است.^۱

اما طبق جدیدترین آمار این پایگاه الکترونیکی، حدود ۹۰ درصد مردم ایران، ۸۵ درصد مردم آذربایجان، ۸۰ درصد مردم بحرین، ۶۵ درصد مردم عراق، اکثریت مردم لبنان (۵۵ درصد)، ۴۵ درصد مردم یمن، ۳۵ درصد مردم پاکستان، ۳۶ درصد مردم کویت، ۳۶ درصد مردم قطر، ۲۰ درصد مردم ترکیه، ۱۸ درصد مردم افغانستان، ۱۷ درصد مردم سوریه، ۱۶ درصد مردم امارات متحده عربی و ۱۰ درصد مردم هند را شیعیان تشکیل می دهند.^۲ با این حال ایران، عراق، بحرین، هند، آذربایجان و پاکستان بیشترین جمعیت شیعیان را در خود جای داده اند. در سال ۲۰۰۰ وزارت امور خارجه امریکا شیعیان سعودی را ۹۰۰ هزار نفر اعلام کرده است.^۳

۵. انقلاب اسلامی و شیعیان خاورمیانه

وقوع انقلاب اسلامی ایران نه تنها الگویی جدید از تشیع و هویت شیعی به وجود آورد، بلکه موجب ارتقای جایگاه شیعیان در جهان اسلام و شکل گیری جغرافیای سیاسی تشیع شد. در واقع، شیعیان، پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران و شوک هایی که به نظام بین الملل وارد کرد، قدرت و اثر گذاری خود را بیش از هر زمان دیگری نشان دادند. روی کار آمدن حکومتی شیعی در ایران، واقعه ای بود که عوامل مؤثر بر منطقه را دگرگون کرد و موجب تغییر زاویه نگاه غرب به منطقه و عناصر سیاسی آن شد. انقلاب ایران موازنه

۱. حسن مجیدی، «از جنبش تا نهاد بازخیزی شیعیان خاورمیانه»، *مطالعات جهان اسلام*، س ۱، ش ۱، بهار ۱۳۹۱، ص ۵۴-۳۴.

2. (24/7/87) mouood.org

۳. فواد ابراهیم، *شیعیان در جهان مدرن (عربستان سعودی)*، دانشگاه امام صادق و پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۷، ص ۳۰.

قوا را در منطقه به هم زد و به شدت سیاست‌های قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را در خاورمیانه دگرگون کرد و حساسیت‌ها و واکنش‌هایی نسبت به کشورهای دارای جمعیت شیعه برانگیخت.

یکی از پیامدهای انقلاب اسلامی توجه به قدرت تشیع در ایجاد دگرگونی‌های اساسی در جغرافیای سیاسی منطقه و جهان اسلام بود. پیش از آن، مذهب شیعه میان تحلیل‌گران سیاسی، مذهبی ناشناخته بود و بیشتر به عنوان بخشی از ظرفیت مذهبی اسلام در دگرگونی‌های سیاسی به شمار می‌آمد؛ اما حوادثی که در پی پیروزی انقلاب ایران رخ داد، کم‌کم توجه ناظران سیاسی را به پدیده‌ای جدید جلب کرد. تشیع که تا آن زمان، بیشتر به عنوان نیروی بازدارنده مذهبی به حساب می‌آمد، با ایجاد یک نظام سیاسی فراگیر و فعال، به صورت الگویی قابل تقلید برای اصول‌گرایان مسلمان درآمد؛^۱ در حالی که پیش از انقلاب اسلامی، دین اسلام دینی فاقد کارکردهای سیاسی محسوب می‌شد. انقلاب ایران جنبه‌های بالقوه سیاسی اسلام را بالفعل کرد و تفکر شیعی با انسجام ساختاری در ایران نشان داد که توانایی به ظهور رساندن یکی از بزرگ‌ترین انقلاب‌های تاریخ را دارد. این توانایی باعث شد که بسیاری از نهضت‌های رهایی‌بخش و جنبش‌ها توجه خود را معطوف ایران کنند.^۲

در این راستا جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با سایر جوامع شیعه از نقشی ویژه برخوردار است و به عنوان مهم‌ترین کشور شیعی می‌تواند به کمک سایر شیعیان جهان بشتابد. ایران می‌تواند با اصلاح عقب‌ماندگی‌ها، تأسیس مدارس مذهبی و گسترش مراودات فرهنگی تأثیر مهمی بر شیعیان در کشورها و مناطق دیگر بگذارد. بی‌شک تبادل فرهنگی، دانشگاهی و حوزوی میان ایران و سایر مناطق از نقشی مهم در تحول فرهنگی شیعیان این منطقه برخوردار است. همچنین افزایش اطلاعات مذهبی و حمایت از شیعیان منطقه می‌تواند میزان تأثیرگذاری آنها بر جوامع خود را افزایش دهد. **شیعیان حوزه خلیج فارس؛** نشانه‌های دموکراتیک بیان می‌کند که تغییرات جمعیتی مشهودی در گروه‌های قومی و مذهبی شهروندان خلیج فارس ایجاد شده است. از سوی دیگر، ویژگی‌های عمومی کشورهای منطقه خاورمیانه را باید در سنت‌گرایی و ترکیب آن با مؤلفه‌هایی از دین‌گرایی دانست. شهروندان حوزه جنوبی خلیج فارس همانند بسیاری دیگر از گروه‌های اجتماعی، پناهگاه خود را در دین جست‌وجو می‌کنند؛

۱. یاسین رسولی، «کمر بند آبی در ژئوپولیتیک تشیع»، علوم سیاسی، ش ۴۶، بهمن ۱۳۸۲، ص ۷۷.

۲. نفیسه فاضلی‌نیا، «علل نگرانی غرب از انقلاب اسلامی؛ با تأکید بر عنصر ژئوپولیتیک شیعه»، علوم سیاسی، دانشگاه باقر العلوم (ع)، ش ۳۶، زمستان ۱۳۸۵، ص ۱۱۲.

ثبات و تعادلی که در گرو نقش مؤثر و رهبری ایران انقلاب اسلامی در بین شیعیان جهان اسلام به خصوص خاورمیانه می‌باشد. با پیروزی انقلاب اسلامی ایران، در سراسر جهان اسلام، جنبش‌های اسلامی جهان اسلام و شیعیان مختلف جلوه‌گر شد. پیروزی انقلاب اسلامی ایران به احیای عظمت و قدرت شیعیان جهان اسلام انجامید

بر اساس قالب‌ها و قواعد دینی هویت می‌یابند و تجارب، عقاید و رویکردهای نظری خود را بر مبنای شاخص‌های دینی سازماندهی می‌کنند. بدون در نظر گرفتن «هویت دینی» هیچ جامعه‌ای قادر به ایفای نقش نیست. موج جدید اسلام‌گرایی عامل اصلی تحول در قواعد سیاسی خاورمیانه محسوب می‌شود.

شیعیان طی سال‌های گذشته با معضل مشروعیت مواجه بوده‌اند. گروه‌های ناسیونالیسم عرب که عموماً جلوه‌هایی از رادیکالیسم سیاسی سنی را بر منطقه حاکم کرده بودند، شیعیان را یکی از عناصر

اصلی «معمای امنیتی»^۱ منطقه می‌دانستند. به همین دلیل، رژیم‌های حوزه خلیج فارس از ناحیه مردم کشور خود احساس تهدید می‌کردند. در بین گروه‌های اجتماعی که نگرانی‌های امنیتی ایجاد می‌کردند، شیعیان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بودند. رژیم‌های سیاسی حوزه خلیج فارس از این موضوع نگران بودند که آیا انقلاب اسلامی ایران می‌تواند احساسات انقلابی ضد حکومتی در منطقه ایجاد کند؟ این نگرانی در شرایطی اوج می‌گرفت که از یک سو، شکنندگی ساختار سیاسی کشورهای منطقه افزایش می‌یافت و از سوی دیگر، تحرک شیعیان به گونه چشمگیری ارتقا یافته و در نتیجه، جلوه‌هایی از مبارزه‌جویی اسلامی با رویکرد شیعی را به وجود آورده بود.^۲

عمان: بیش از یک چهارم جمعیت عمان شیعه هستند. بیشتر شیعیان عمان در مسقط متمرکزاند. بخشی از شیعیان عمان خوجه یعنی از حیدرآباد هند هستند. پس از انقلاب اسلامی و رویکرد سیاسی شیعیان، شیعیان عمان نفوذ زیادی پیدا کردند و توانستند به مرکز حکومتی نفوذ کنند.^۳

شیعیان عراق: شیعیان کشور عراق از اهمیت و محوریت خاصی برخوردارند. شواهد نشان می‌دهد که شیعیان عراقی هم از نظر تعداد و هم از نظر تأثیر اندیشه و ایدئولوژی، مهم‌ترین گروه شیعه در جهان عرب به شمار می‌روند. بیش از ۶۰ درصد جمعیت ۲۲

1. Security Dillamma

2. Barry Buzan, New Security Model in 21 th Century, New York: Norton, 2003, p65-66.

۳. زینب متقی‌زاده، جغرافیای سیاسی شیعیان منطقه خلیج فارس، تهران، مؤسسه شیعه‌شناسی، ۱۳۸۴،

ص ۱۰۳.

وقوع انقلاب اسلامی ایران نه تنها الگویی جدید از تشیع و هویت شیعی به وجود آورد، بلکه موجب ارتقای جایگاه شیعیان در جهان اسلام و شکل‌گیری جغرافیای سیاسی تشیع شد. در واقع، شیعیان، پس از وقوع انقلاب اسلامی ایران و شوک‌هایی که به نظام بین‌الملل وارد کرد، قدرت و اثرگذاری خود را بیش از هر زمان دیگری نشان دادند. روی کار آمدن حکومتی شیعی در ایران، واقعه‌ای بود که عوامل مؤثر بر منطقه را دگرگون کرد و موجب تغییر زاویه نگاه غرب به منطقه و عناصر سیاسی آن شد

میلیونی عراق را شیعیان تشکیل می‌دهند که تعداد آنان به دوازده میلیون نفر می‌رسد. شیعیان عراق هم‌اکنون به عنوان مرکز تأثیرگذار در هویت و رفتار سیاسی سایر شیعیان عرب محسوب می‌شوند. پس از انقلاب اسلامی شیعیان عراق با الهام‌گیری از انقلاب اسلامی در قدرت سیاسی مشارکت فعالی داشته‌اند.

شیعیان بحرین: شیعیان کشور بحرین وضعیت مشابهی با عراق دارند. اگرچه هم‌اکنون بحرین یکی از پایگاه‌های سیاسی و امنیتی امریکا در خلیج فارس محسوب می‌شود، بر اساس واقعیت‌های موجود، در صورت نادیده گرفتن انتظارات شیعیان در این کشور، زمینه برای ظهور بحران‌های سیاسی وجود دارد. شیعیان بحرین در وضعیت بسیار ناگواری به سر می‌برند و برای سرکوب آنان از سیستم‌های امنیتی اردن

و عربستان سعودی نیز استفاده می‌شود.^۱ پس از انقلاب اسلامی شیعیان توانستند به موازات هویت‌گرایی تأسیسی، شکل دیگری از هویت را که ماهیت مشارکتی داشت، به وجود آورند.

شیعیان کویت: کویت به دلیل شرایط جغرافیایی و همچنین ساختاری خود، هم در برابر نیروهای اجتماعی و هم کنش کشورهای منطقه‌ای و بین‌المللی آسیب‌پذیر است. شیعیان کویت احساس تبعیض کمتری نسبت به هم‌کیشان خود در سایر کشورهای حوزه خلیج فارس می‌کنند. علت آن انعطاف‌پذیری ساختار سیاسی و اجتماعی کویت است.

شیعیان کویت در زمره گروه‌های اجتماعی‌ای قرار گرفتند که از نظام سیاسی خود حمایت می‌کردند و الهام‌گیری از انقلاب اسلامی و رهبری ایران در منطقه نشان می‌دهد که آنان از اولین حقوق اجتماعی برخوردارند. بر اساس شواهد، شیعیان کویت از موقعیت

1. Mansoor Al-Jamri, "Propect of a Moderate Islamic Discourse", the Case of Bahrain", November 22, Published in BFM Bulletin, 1997: p22.

اقتصادی و فرصت‌های شغلی بهتری در مقایسه با سایر شیعیان حوزه خلیج فارس برخوردارند. به این ترتیب، می‌توان به این جمع‌بندی رسید که آنان در ساختار سیاسی و اجتماعی کشور جذب شده‌اند.^۱

شیعیان عربستان: گراهام فولر، شیعیان عربستان سعودی را به عنوان مسلمانان فراموش شده جهان عرب می‌نامد. آنها نه تنها گرفتار تبعیض قانونی هستند، بلکه بر اثر فشار علمای وهابی، هر گونه هویت یابی شان سرکوب می‌شود. اگرچه شیعیان عربستان سعودی، فعالیت سیاسی مؤثری انجام نداده‌اند و اهداف سیاسی-اجتماعی متعادلی دارند، اما گروه‌های متعصب مذهبی در عربستان، آنان را بدعت‌گذار در دین و مشرک می‌دانند. به همین دلیل، امکان جذب شیعیان در ساختار قدرت عربستان وجود ندارد.^۲ شیعیان عربستان سعودی با محدودیت‌های سیاسی فراگیری روبرو هستند؛ اما این امر هم اکنون با جلوه‌هایی از تغییر و دگرگونی مواجه شده است.

شیعیان در حوزه مدیترانه: لبنان و سوریه در زمره کشورهای حوزه مدیترانه قرار دارند. گفتنی است شیعیان در این دو کشور از نقش، کارکرد و مطلوبیت ویژه‌ای برخوردارند. انقلاب اسلامی ایران از یک‌سو باعث افزایش هویت‌گرایی شیعیان لبنان شد و از سوی دیگر، زمینه را برای رادیکالیزه شدن شیعیان سوریه فراهم کرد. تغییر سیاست ایران در قبال مثلث «لبنان، سوریه، اسرائیل»، بیشترین فشار استراتژیک را بر منافع و موقعیت منطقه‌ای امریکا در خاورمیانه وارد آورد. در این دوران، «ایران آرمان شیعیان لبنان را مورد تأیید قرار داد و برای مدت کوتاهی نیز به تشکیل یک جنبش سیاسی رادیکال در این کشور کمک کرد... شیعیان لبنان برای اولین بار فعالانه و احتمالاً برای همیشه در فهرست مبارزه ضد اسرائیلی به ثبت رسیدند. اسرائیل بازنده اصلی بود... ایران بر پایه یک دستورالعمل مشترک ضد میانه‌روانه به بسط رابطه استراتژیک خود با سوریه پرداخت... ایران آرمان شیعیان لبنان را که یکی از موفقیت‌های عمده امام خمینی در خارج از کشور است، به راحتی رها نخواهد کرد. این روند بعد از انقلاب اسلامی ایران گسترش یافت... احساس شاه این بود که هر کجا با «برگ شیعه» بازی کند، فقط به تقویت مخالفان روحانی خود کمک خواهد کرد... بنابراین، سیاست‌های شیعه، ابزاری نبود که شاه بتواند در خط‌مشی خاورمیانه‌ای خود به آن توسل جوید.»^۳ وقوع انقلاب اسلامی نه تنها باعث احساس عزت و قدرت شیعیان و تبدیل شدن آنان

1. Middle East Mirror, «Government and Identity Groups in Kuwait», October 15, 1996.

2. Saudi Arabia Handbook, Washington D.C, Federal Research Division, 1999, P.5

۳. گراهام فولر، همان، ص ۱۴۱.

به عنصری تأثیر گذار در تحولات منطقه‌ای و جهانی شد، بلکه با رویکرد اسلام سیاسی، نقشی اساسی در بیداری تمامی جامعه اسلامی ایفا کرد.^۱ تأثیر الهام‌بخش انقلاب اسلامی که به افزایش آگاهی پویایی جوامع اسلامی منجر شد، باعث شد فعالیت جنبش‌های سیاسی، چه در میان شیعیان و چه در میان اهل تسنن گسترش یابد؛^۲ با این حال آنچه مشخص است اینکه بیشترین تأثیر گذاری انقلاب اسلامی در میان جوامع شیعی اتفاق افتاده است. شیعیان در حقیقت پس از یک دوره فترت و سستی با ظهور انقلاب اسلامی از خواب بیدار شده، هویت تازه‌ای یافتند؛ زیرا پیروزی انقلاب ایران آنان را با الگوی عینی یک جنبش شیعی آشنا نمود و امیدهای تازه‌ای به روی آنان گشود؛^۳ به این ترتیب انقلاب ایران نقطه عطفی در احیای هویت دینی شیعیان و حتی در نگاهی کلی تر، هویت دینی مسلمانان پدید آورد و تشیع و اسلام را در قلب حوادث و اخبار جهانی قرار داد.^۴ این انقلاب نظریه ولایت فقیه را با عنوان فرآورده الگوی شیعی اسلام سیاسی معرفی کرد.^۵

۶. پیروزی انقلاب اسلامی ایران و محور مقاومت اسلام

محور مقاومت اسلام پس از قرن نوزدهم و مربوط به پیروزی انقلاب اسلامی ایران است. توضیح اینکه در دوران حکومت پهلوی استعمارگران با اقدامات مختلفی در صدد اضمحلال و تخریب پایه‌های فرهنگ اسلامی ایرانیان برآمدند و شوک و ضربه شدیدی بر هویت اسلامی ایرانیان وارد نمودند که در واکنش به این وضعیت انقلاب اسلامی رخ داد. با پیروزی انقلاب ایران، در سراسر جهان اسلام، از یوگسلاوی و مراکش در غرب گرفته تا اندونزی و فیلیپین در شرق، یک جنبش مردمی نضج گرفت. این تجدید حیات اسلامی به شکل‌های مختلف در حرکت‌های مردمی در عراق، تسخیر مسجدالحرام در مکه در سال ۵۸، جهاد مسلمانان در افغانستان اشغال شده توسط شوروی، ترور انور سادات در مصر و مقاومت شدید در لبنان، بروز ناآرامی در کویت، بحرین، قیام مردم در الجزایر، مصر، تونس، مراکش و قیام اسلامی فلسطین و... تجلی یافت. در انقلاب اسلامی ایران، مردمی که از عظمت قدرت خود بی‌اطلاع بودند، با برداشتی نوین از اسلام به

۱. علی اشرف نظری، «غرب، هویت اسلام سیاسی: تصورات و پنداشت‌های غرب از اسلام»، سیاست، دوره ۱۸، ۱۳۸۷، ش ۱، ص ۳۱۷.
۲. مرتضی شیرودی، «انقلاب اسلامی و بیداری اسلامی (تأثیر گذاری و نمونه‌ها)»، مطالعات/انقلاب اسلامی، س ۵، ش ۱۶، ۱۳۸۸، ص ۵.
۳. زینب متقی‌زاده، همان، ص ۲۰۰.
۴. حمید پارسا، حدیث پیمانه، قم، معارف پارسا، ۱۳۷۶، ص ۳۷۷.
۵. سید علی میر موسوی، اسلام سنت دولت مدرن؛ نو سازی دولت و تحول اندیشه سیاسی معاصر شیعی، تهران، نی، ۱۳۸۴، ص ۴۰۷.

پیش از انقلاب اسلامی، دین اسلام دینی فاقد کارکردهای سیاسی محسوب می‌شد. انقلاب ایران جنبه‌های بالقوه سیاسی اسلام را بالفعل کرد و تفکر شیعی با انسجام ساختاری در ایران نشان داد که توانایی به ظهور رساندن یکی از بزرگ‌ترین انقلاب‌های تاریخ را دارد. این توانایی باعث شد که بسیاری از نهضت‌های رهایی‌بخش و جنبش‌ها توجه خود را معطوف ایران کنند

حرکت در آمدند. این حرکت، نه فقط شیعیان، بلکه طرفداران اهل سنت را نیز در بر می‌گرفت؛ چراکه پیام امام، پیام وحدت مسلمانان و یک پیام فراگیر و جهانی بود. هدف اهتزاز «پرچم لاله‌الاله» در سراسر جهان، نفی تمامی قدرت‌ها و تکیه بر قدرت لایزال الهی و توده‌های مردم بود.^۱

بنابراین پیروزی انقلاب اسلامی ایران نه تنها به احیای عظمت و قدرت شیعیان انجامید بلکه کل شیعیان جهان اسلام را دچار تحول و بیداری نمود.^۲ در واقع اسلامی بودن انقلاب ایران، این ویژگی و امتیاز خاص را به آن داد که دارای جنبه جهان‌شمولی باشد و تمام جهانیان را مورد خطاب

پیغام خود قرار دهد.^۳ انقلاب اسلامی ایران در بعد جهان‌شمولی مانند انقلاب صدر اسلام از یک سو تمام جهانیان را در تمام زمان‌ها و دوره‌ها مخاطب قرار داده و از سوی دیگر بر فطرت الهی انسان‌ها تأکید نموده است.^۴

در ادامه به نقش و جایگاه جمهوری اسلامی ایران در پراکندگی شیعیان جهان اسلام پرداخته می‌شود که در این خصوص از رویکرد سیستمی و به طور مشخص از نظریه دیوید ایستون استفاده می‌گردد.

۷. تحلیل جایگاه ایران در رهبری شیعیان بر اساس نظریه ایستون

اگر بپذیریم که هدف رویکرد سیستمی حفظ ثبات و تعادل نظام است، بنابراین بر این اساس نظام سیاسی ایران بر طبق تئوری سیستمی همواره در پی ثبات و تعادل خود در رهبری و مدیریت شیعیان بوده است. ثبات و تعادل، زمانی با بی‌ثباتی مواجه نمی‌گردد که سیستم سیاسی به ارزش‌ها و مؤلفه‌های شکل‌دهنده آن یعنی آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی ایران پایبند باشد و آن را به نحو احسن اجرا نماید زیرا ویژگی‌های

۱. جمیله کدیور، *رویارویی انقلاب اسلامی ایران و آمریکا*، تهران، اطلاعات، ۱۳۷۴، ص ۹۹-۹۸.

۲. مصطفی امه‌طلب، «غفلت غربی و بیداری اسلامی دو حرکت متعارض در جهان کنونی (جستارهایی برای نوسازی جهان در عصر پساغرب‌گرایی)»، *پانزده خرداد*، دوره سوم، س ۴، ش ۱۲، تابستان ۱۳۸۶، ص ۱۴۲.

۳. محسن مجرد، *تأثیرات انقلاب اسلامی بر سیاست بین‌الملل*، تهران، مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۱.

۴. مجید صفاتاج، *انقلاب اسلامی و استعمار فراتر از منطقه*، سفیر اردهال، ۱۳۸۷، ص ۳۶.

ایدئولوژیک و ارزشی ناشی از انقلاب اسلامی ایران یکی از دلایل محوریت ایران در ژئوپلیتیک شیعه محسوب می‌شود.

از مهم‌ترین اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران عبارت است از: گسترش عدالت، نفی ظلم و ستم، حمایت از ستمدیدگان و مظلومین و نفی استکبار و... در این زمینه مسئله حمایت از مستضعفین در قبال مستکبرین جهان بسیار اساسی می‌باشد و مورد توجه اساسی رهبر انقلاب اسلامی بوده؛ به طوری که ایشان چند ماه بعد از به ثمر رسیدن انقلاب، لزوم تأسیس حزب جهانی به نام «حزب مستضعفین» را مطرح کردند.^۱ در اصل ۱۵۴ قانون اساسی نیز در خصوص حمایت از مستضعفین آمده است: «جمهوری اسلامی ایران... در عین خودداری کامل از هر گونه دخالت در امور داخلی ملت‌های دیگر از مبارزه حق طلبانه مستضعفین در برابر مستکبرین در هر نقطه از جهان حمایت می‌کند.» در واقع انقلاب اسلامی ایران حمایت از تمام مستضعفین و مسلمانان و رهایی آنان از دست استکبار را در سرلوحه کار خود قرار داده و در صدد بوده است آن چیزی که در ایران یعنی رهایی از سیطره قدرت‌های استکباری واقع شد را به دیگر کشورها انتقال و صادر نماید. امام خمینی (ره) در این خصوص فرموده‌اند:

ما می‌خواهیم این چیزی که در ایران واقع شد و این بیداری که در ایران واقع شد و خودشان را از ابر قدرت‌ها فاصله گرفتند و دست آنها را از مخازن خودشان کوتاه کردند، این در همه ملت‌ها و در همه دولت‌ها بشود. معنی صدور انقلاب ما این است که همه ملت‌ها بیدار بشوند و همه دولت‌ها بیدار بشوند و خودشان را از این گرفتاری که دارند و از این تحت سلطه بودن که هستند... نجات بدهد. معنای صدور انقلاب این است که معنویت موجود در ایران را گسترش دهیم.^۲

سیستم سیاسی ایران با چنین ویژگی منحصر به فردی از ظرفیت تأثیرگذاری بر محیط پیرامون برخوردار بوده که در اینجا به سه محیط داخلی، منطقه‌ای و بین‌المللی اشاره می‌گردد.

محیط داخلی: در سطح محیط داخلی از جمله تأثیرات عبارت است از برقراری وحدت و اعتماد ملی، توسعه دانایی محور که نواندیشی دینی را تشویق نموده، جنبش نرم‌افزاری با ویژگی‌های نفی تقلید‌پذیری، رعایت ارزش‌های دینی است.

۱. منوچهر محمدی، سیاست خارجی ایران در جمهوری اسلامی ایران؛ اصول و مسائل، تهران، دادگستر، ۱۳۷۷، ص ۳۴.

۲. صحیفه/امام، ج ۱۳، ص ۲۸۱.

نظام سیاسی ایران همواره در پی ثبات و تعادل خود در رهبری و مدیریت شیعیان بوده است. ثبات و تعادل، زمانی با بی ثباتی مواجه نمی‌گردد که سیستم سیاسی به ارزش‌ها و مؤلفه‌های شکل‌دهنده آن یعنی آرمان‌ها و اهداف انقلاب اسلامی ایران پایبند باشد و آن را به نحو احسن اجرا نماید زیرا ویژگی‌های ایدئولوژیک و ارزشی ناشی از انقلاب اسلامی ایران یکی از دلایل محوریت ایران در ژئوپلیتیک شیعه محسوب می‌شود

محیط منطقه‌ای: در سطح منطقه‌ای یعنی منطقه شیعه‌نشین و اسلامی این تأثیرات عبارت است از: ۱. بازسازی تمدن اسلامی و ارتقای خودباوری فرهنگی به ملت‌های مسلمان؛ ۲. ارتقای بیداری اسلامی و تأکید بر وحدت جهان اسلام. این امر موجب ایستادگی آنان در برابر استبداد داخلی و استعمار خارجی گردید؛ ۳. احیای هویت جهان اسلام با شاخص‌هایی همچون حمایت از مستضعفان، حق‌گرایی، نفی‌گرایی‌های غرب؛ ۴. محوریت ایران در ثبات منطقه‌ای و ۵. جهانی کردن مبارزه با صهیونیسم با اعلام روز جهانی قدس از سوی امام خمینی (ره).

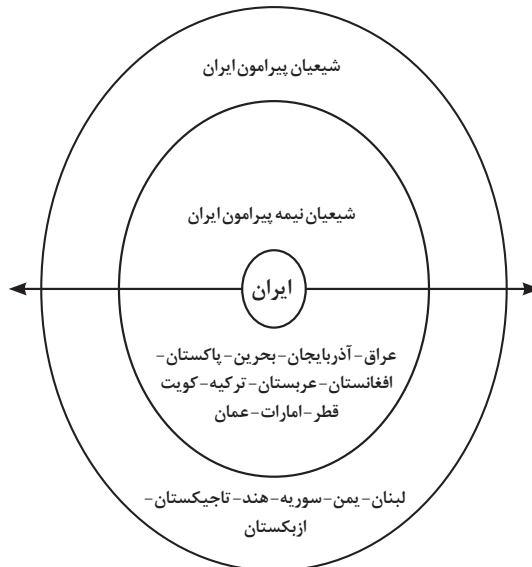
محیط بین‌المللی: در سطح بین‌المللی این تأثیرات عبارت است از: ۱. به چالش کشیدن سلطه فرهنگی غرب از طریق تفکرات رهایی‌بخش و استکبارستیز، اعطای خودباوری به ملت‌ها و معرفی اسلام به عنوان یک شیوه زندگی؛ ۲. گشایش جبهه ثالث در نظام بین‌الملل، از طریق حمایت از حرکت‌های استقلال‌طلبانه و تشویق ملت‌ها به معنویت؛ ۳. پرچمداری انقلاب فرهنگی جهانی با شاخص‌هایی همچون تأکید به معنویت، وحدت اسلام، فرهنگ استقلالی و بومی و غیره.^۱

در خصوص محیط منطقه‌ای یعنی محیط جغرافیایی شیعیان باید گفت از نظر جغرافیایی پس از ایران بیشترین شیعیان در کشورهای زندگی می‌کنند که عمدتاً در اطراف ایران هستند و بیشتر آنها با ایران پیوستگی جغرافیایی دارند. عراق، بحرین، آذربایجان، عربستان، ترکیه، پاکستان، افغانستان، امارات، کویت، قطر و عمان از جمله این کشورها به شمار می‌آیند. علاوه بر اینها کشورهای هستند که جمعیت قابل ملاحظه‌ای از شیعیان در آنها زندگی می‌کنند اما در پیوستگی بلافصل ایران قرار ندارند. این گروه از کشورها نیز از این نظر که همگی در قاره آسیا واقع‌اند، با هم وجه اشتراک دارند. لبنان، یمن، سوریه، هند، تاجیکستان و ازبکستان از جمله این کشورها هستند.

۱. محمدرضا دهشیری، *بازتاب مفهومی و نظری انقلاب اسلامی ایران در روابط بین‌الملل*، علمی و فرهنگی، ۱۳۸۸، ص ۱۲۴-۱۱۲.

به این مناطق شیعه‌نشین باید شیعیان پراکنده در سایر نقاط جهان را نیز اضافه نمود؛ شیعیانی که در خارج از قاره آسیا و عمدتاً در آفریقا، اروپا و امریکا زندگی می‌کنند.^۱ ایران در مرکز ژئوپلیتیک شیعه قرار دارد که به صورت شکل زیر نشان داده می‌شود:

مدل مرکز - پیرامون قلمروهای شیعی جهان^۲

شیعیان ساکن در مناطق فوق انتظار پاسخگویی مناسب جمهوری اسلامی ایران از آنها را به عنوان رهبر ژئوپلیتیک شیعه داشته‌اند. این امر خصوصاً در زمان‌های بحرانی مانند جنگ، حملات تروریستی، جنبش‌ها و قیام‌ها حائز اهمیت می‌باشد. این امر محور تقاضای مورد نظر محیط خارجی از سیستم سیاسی به تعبیر ایستون می‌باشد. زمانی که جمهوری اسلامی ایران با کمک‌های مادی و معنوی خود به تقاضاهای آنها پاسخ مثبت دهد بالطبع بر روند حمایت آنان از جمهوری اسلامی ایران افزوده می‌گردد و ثبات و تعادل نظام در ژئوپلیتیک شیعه که مبتنی بر عمل به ارزش‌ها و اصول انقلابی است پابرجا می‌ماند.

۱. سید عباس احمدی، «نقش مذهب در گسترش حوزه نفوذ مطالعه موردی: تشیع و ایران»، ژئوپلیتیک، س ۶، ش ۱، بهار ۱۳۸۹، ص ۴۸.
 ۲. همان.

با پیروزی انقلاب اسلامی، شیعیان در کشورهای مختلف احساس کردند در ایران حکومتی شیعی به قدرت رسیده که توان بالایی برای حمایت از آنان در سطح داخلی و خارجی و در میان جوامع سنی مذهب دارد. شیعیان با توجهی که به هویت فراموش شده خویش کردند، در مقابله با مشکلات سیاسی اجتماعی موجود، نیرویی مضاعف کسب کردند. آنان مفاهیم ارزش‌هایی چون ایثار، تلاش برای آزادی و استقلال، ولایت، شهادت، زیر بار ظلم نرفتن، مبارزه با هواهای نفسانی و بسیاری از ارزش‌های دیگر را در ابعاد وسیع‌تر و معنای واقعی آن، از مردم انقلابی ایران آموختند

در خصوص بعد سیاسی نیز سرشت سیاسی شیعه در چند دهه اخیر احیا شده و شیعه در نقش‌آفرینی سیاسی به عنوان یک بازیگر سیاسی در صحنه جهانی و منطقه به شمار می‌رود. همچنین در خصوص مؤلفه قدرت نیز شیعه با نقش‌آفرینی سیاسی خود پیوندی با مفهوم قدرت برقرار می‌کند. مکتب تشیع برای بازیابی حقوق از دست رفته خود در تکاپوی قدرت است. نمود سیاسی شدن شیعه را می‌توان در پدیده انقلاب اسلامی به وضوح مشاهده کرد.^۱ از نظر بصیری، در آن سرزمین‌هایی که شیعه اکثریت دارد یا در آنها حضور دارد و نقش سیاسی و قدرت شیعه را در منطقه بالا می‌برد، ژئوپلیتیک شیعه یا جغرافیای سیاسی شیعه نام دارد. از نظر وی انقلاب اسلامی ایران بیشترین تأثیر را روی سیاسی شدن دیگر جوامع شیعی گذاشته است.^۲

دولت‌های مختلفی که پس از پیروزی انقلاب اسلامی ایران روی کار آمده‌اند با دو مسئله مواجه بوده‌اند: پاسخ مناسب به تقاضاهای محیط خارجی یا داخلی. اولویت قرار دادن یکی از این دو می‌تواند به بهای از دست دادن حمایت دیگری منجر گردد و می‌تواند ثبات و تعادل نظام را با بحران مواجه نماید. در واقع همان‌گونه که پاسخ به تقاضاهای شیعیان و سایر مسلمانان جهت کمک‌های مادی و معنوی ضروری است پاسخ به تقاضاهای محیط داخلی یعنی مردم ایران نیز ضروری می‌باشد. سیستم سیاسی ایران برای گذار از این دوراهی‌ها می‌بایست با اقدام در جهت جامعه‌پذیری بهتر و ترویج بیشتر و مؤثرتر ارزش‌ها و اهداف انقلاب اسلامی ایران جهت حمایت از ملت‌های مظلوم منطقه، افکار مردم را در این زمینه با سیستم سیاسی هماهنگ‌تر نماید. به طور کلی می‌توان گفت سیستم سیاسی ایران از فردای پس از پیروزی انقلاب

۱. «همایش ژئوپلیتیک شیعه»، اخبار شیعیان، ش ۸۴ و ۸۵، آبان و آذرماه ۱۳۹۱، ص ۱۷-۱۶.

۲. محمدعلی بصیری، «شیعیان در حال تثبیت نقش ژئوپلیتیک خود در منطقه هستند»، تراز، ش ۹، نیمه اول شهر یورماه ۱۳۹۲، ص ۷۲.

اسلامی ایران تاکنون از سطح مناسبی از میزان پاسخگویی مناسب به محیط جغرافیای شیعه و همین طور جغرافیای اسلام برخوردار بوده است. دلیل این امر را می توان در حمایت پایدار و گسترده شیعیان و مسلمانان از آرمان ها و اهداف انقلاب اسلامی ایران جست و جو نمود زیرا زمانی حمایت وجود دارد که پاسخ مناسبی به تقاضاهای آنها داده شده است. در این زمینه روزنامه ترکی زمان می نویسد:

در کشورهای حوزه خلیج [فارس] و شبه جزیره عرب، جمعیت قابل توجه شیعی به سر می برد که ایران، از نزدیک، مسائل آنان را مورد توجه قرار می دهد... به نظر می رسد که سیاست های ایران در راستای تشکیل هلال شیعی در جغرافیای جهان اسلام است... پس از مداخله امریکا، شیعیان در عراق قدرتمندتر شدند. پس از درگیری حزب الله - اسرائیل در سال ۲۰۰۶ میلادی در لبنان شیعیان حزب الله احترام و محبوبیت و افری کسب کرده اند. حاکمیت رافضی ها در سوریه که متحد ایران است، نمونه عینی و مهمی برای تشکیل هلال شیعی در منطقه است. قیام شیعیان در یمن، ارتقاء تأثیرگذاری شیعه تباران پاکستانی و افغانی در حکومت هایشان، از نشانه های توسعه شیعه و هلال شیعی است... به واسطه کمک های غرب در افغانستان، اقلیت شیعی هزاره ها، به صورت نیروی متعادل حاکمیت درآمدند. در پاکستان با وجود جامعه اکثرأ سنی مذهب، شیعیان در موقعیت کلیدی حاکمیت قرار گرفته اند. در قیام های اخیر یمن نیز شیعیان پیشگام اند و ایران نیز در پشت صحنه است. در میان شیعیان کشورهای حاشیه خلیج [فارس] نیز حرکت های اجتماعی جدی وجود دارد.^۱

بنابر این خروجی نظام سیاسی ایران در جغرافیای سیاسی شیعه در جهت توجه به خواسته ها و تقاضاهای شیعیان است و در واقع باز خورد آن در اغلب موارد مثبت می باشد.

لذا با توجه به باز خورد مثبت سیستم سیاسی ایران در تبدیل تقاضا به پاسخ گویی مناسب، محیط پیرامونی خارجی خصوصاً در حوزه بین المللی یعنی امریکا و غرب و همین طور محیط داخلی یعنی برخی کشورهای عربی در صدد برآمده اند تا با اقدامات

۱. شیعه نیوز (۱۳۹۰/۴/۸)، «ایران به دنبال هلال شیعی است؟»

مختلفی مانع از پاسخگویی مناسب سیستم سیاسی ایران در ژئوپلیتیک شیعه و همین طور اسلام شوند. بدون تردید یکی از مهم‌ترین اقدامات آنها گسست مرزهای بین سیستم سیاسی ایران و محیط داخلی است تا بدین طریق متعاقباً به گسسته نمودن مرزهای بین سیستم سیاسی و محیط خارجی مبادرت نمایند. زمانی که این مرزها گسسته گردد تعادل و ثبات سیستم سیاسی ایران در رهبری و مدیریت ژئوپلیتیک شیعه با اختلال مواجه می‌شود.

فشارهای وارده بر سیستم سیاسی ایران از سوی غرب و امریکا و برخی کشورهای عربی منطقه با این هدف صورت می‌گیرد که شکاف بین سیستم سیاسی ایران و محیط داخلی و خارجی‌اش تشدید گردد و سیستم سیاسی ایران نتواند بازخورد مثبتی در برابر درون‌دادهای ناشی از تقاضای محیط خارجی خصوصاً ژئوپلیتیک شیعه داشته باشد و بدین طریق رهبری و جایگاه محوری آن در ژئوپلیتیک شیعه با بحران مواجه گردد.

نتیجه‌گیری

با پیروزی انقلاب اسلامی، شیعیان در کشورهای مختلف احساس کردند در ایران حکومتی شیعی به قدرت رسیده که توان بالایی برای حمایت از آنان در سطح داخلی و خارجی و در میان جوامع سنی‌مذهب دارد. شیعیان با توجهی که به هویت فراموش شده خویش کردند، در مقابله با مشکلات سیاسی اجتماعی موجود، نیرویی مضاعف کسب کردند. آنان مفاهیم ارزش‌هایی چون ایثار، تلاش برای آزادی و استقلال، ولایت، شهادت، زیر بار ظلم نرفتن، مبارزه با هواهای نفسانی و بسیاری از ارزش‌های دیگر را در ابعاد وسیع‌تر و معنای واقعی آن، از مردم انقلابی ایران آموختند.

بر اساس نظریه ایستون مشخص گردید که شیعیان ساکن در محیط خارجی انتظار پاسخگویی مناسب از جمهوری اسلامی ایران را به عنوان رهبر شیعیان جهان اسلام داشته‌اند. این امر خصوصاً در زمان‌های بحرانی مانند جنگ، حملات تروریستی، جنبش‌ها و قیام‌ها حائز اهمیت می‌باشد. این امر محور تقاضای مورد نظر محیط خارجی از سیستم سیاسی به تعبیر ایستون می‌باشد. با توجه به تأثیرات گسترده نظام جمهوری اسلامی ایران بر شیعیان و گرایش اکثر شیعیان به نظام جمهوری اسلامی ایران می‌توان گفت که خروجی نظام سیاسی ایران در پراکندگی شیعه در جهت توجه به خواسته‌ها و تقاضاهای شیعیان بوده و در واقع بازخورد آن در اغلب موارد مثبت بوده است. لذا با توجه به بازخورد مثبت سیستم سیاسی ایران در تبدیل تقاضا به پاسخ‌گویی مناسب،

محیط پیرامونی خارجی خصوصاً در حوزه بین‌المللی یعنی امریکا و غرب و همین‌طور محیط داخلی یعنی برخی کشورهای عربی در صدد برآمده‌اند تا با اقدامات مختلفی مانع از پاسخگویی مناسب سیستم سیاسی ایران در پراکندگی شیعه و همین‌طور اسلام شوند. فشارهای وارده بر سیستم سیاسی ایران از سوی غرب و امریکا و برخی کشورهای عربی منطقه با این هدف صورت می‌گیرد که شکاف بین سیستم سیاسی ایران و محیط داخلی و خارجی‌اش تشدید گردد و سیستم سیاسی ایران نتواند بازخورد مثبتی در برابر درون‌دادهای ناشی از تقاضای محیط خارجی در جغرافیای شیعه داشته باشد و بدین طریق رهبری و جایگاه محوری آن و در واقع ثبات و تعادل آن در ژئوپلیتیک شیعه با بحران مواجه گردد؛ روندی که مقتضی است با اقدامات مختلف خصوصاً از طریق جامعه‌پذیری سیاسی و جلب افکار عمومی داخلی نسبت به اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی ایران از شدت فشارهای وارده از محیط خارجی بین‌المللی کاسته گردد.

تاریخ سیاسی معاصر خاورمیانه نشان می‌دهد که انقلاب اسلامی ایران، نقش تعیین‌کننده‌ای در تهییج و فعال شدن شیعیان این منطقه دارد. اسلام‌گرایی توانست فضای اجتماعی و انتظارات منطقه‌ای را متحول سازد. همچنین نیروهای اجتماعی که دارای سنت‌های ایدئولوژیک بودند، در فضای احیاگرایی قرار گرفتند و مبارزات سازمانی به شکل جدیدی از مقاومت اجتماعی تبدیل شد. در این روند، نه تنها گروه‌های اسلام‌گرای سنی توانستند هویت رادیکال و مبارزاتی پیدا کنند، بلکه می‌توان به این جمع‌بندی رسید که شیعیان نیز موقعیت خود را ارتقا بخشیدند. شیعیان خاورمیانه در فضایی ظهور کردند که موج‌های سیاسی و هویتی برای مقابله با ساخت‌های سیاسی، از فضای حاشیه‌ای عبور کردند و در نتیجه، بین این نیروها و گروه‌های مرجع و نیز مجموعه‌های اعمال‌کننده اقتدار چالش و تعارض به وجود آمد. به این ترتیب، می‌توان آینده اجتماعی شیعیان خاورمیانه را مطلوب و در جهت حداکثرسازی جایگاه هویتی و اجتماعی آنان دانست. موقعیت شیعیان خاورمیانه نسبت به گذشته ارتقا یافته است و آنان از نقش منطقه‌ای و منزلت اجتماعی مؤثری برخوردار شده‌اند.